

Dr.sc. Ladislav Bogнар, prof.

Fašističke tendencije u hrvatskom društvu danas

Kad zastave zavijore sva pamet je u trubi.

(Židovska izreka)

Sažetak

Fašističke tendencije uglavnom postoje u svim društvima samo su one u pojedinim društvenim okolnostima glasnije ili manje glasne, aktivnije ili manje aktivne. Za njihovo javljanje posebno je pogodno razdoblje društvene krize koja dulje traje. U nas su se te tendencije burno javile u razdoblju devedesetih i traju do danas. No važno je da postoje i snage koje se tome više ili manje uspješno suprotstavljaju. U Hrvatskoj postoje snage koje imaju snažan demokratski potencijal i oslonjene na antifašističku tradiciju koja je također jaka više ili manje uspješno odolijevaju ovim tendencijama.

Kad je [Martin Niemöller](#) (1892–1984), njemački pastor, koji je u početku bio pristalica Hitlerovog režima, a poslije završio u nacističkom logoru gdje je proveo osam godina, napisao svoju poznatu pjesmu „First they come...” on je dao vrlo sažet, a tako poučan prikaz, kako nastaje fašizam i koja su mu glavna obilježja. Ta poema se danas javlja u većem broju verzija (vidi: http://en.wikipedia.org/wiki/First_they_came...), a ja ovdje iznosim onu koju sam prvi puta čuo na Europskom mirovnom kongresu u Norveškoj 1996.

Prvo su došli po komuniste.

Ja nisam ništa rekao, ja nisam komunist.

Onda su krenuli na radnike i sindikate.

Ja opet nisam ništa rekao, ja nisam član sindikata.

Zatim su krenuli na Židove i katolike.

Ja opet nisam ništa rekao, ja sam protestant.

A kad su došli po mene

Nije bilo nikoga tko bi mogao nešto reći.

Dakle, fašizam se kao po nekom pravilu prvo okomljuje na komuniste prvenstveno zato jer su mu se upravo oni uvijek otvoreno suprotstavljali. Fašizam nije naklonjen radnim slojevima društva i njihovo organiziranje vidi kao remetilački faktor nacionalnog jedinstva i veličanja jedinstva vlastite nacije. Radi lakšeg manipuliranja narodnim masama koristi se sociološka zakonitost po kojoj je neka društvena grupa to homogenija što je u intenzivnijem sukobu s nekom drugom grupom. Niemöller navodi te grupe među kojima svakako posebno mjesto pripada Židovima. No suština nastajanja fašizma je po Niemölleru u nesuprotstavljanju tihe većine koja misli da se to nje ne tiče dok druge proganjaju. Tek kad sami postanemo žrtve zločinačkog režima, što na svom tragičnom primjeru i sam svjedoči, onda shvatimo da se trebalo na vrijeme suprotstaviti.

Mene je tada ova kratka poema podsjetila na sve ono što se devedesetih godina događalo i u nas. Tuđmanova sintagma „srbokomunisti“ trebala je označiti te dvije društvene grupe na koje je trebalo usmjeriti vlastitu destrukciju i homogenizirati vlastitu naciju. Iako komunisti u to vrijeme nisu ni predstavljali nikakvu snagu, sjetimo se svih onih dosadnih i jalovih CeKaja i one birokratizirane strukture koja nije imala nikakve kreativne odgovore na nove društvene izazove, ipak je označavanje te političke opcije imalo klasičnu funkciju afirmacije ultra-desne fašističke opcije. Sve do danas postoji sustavno nastojanje da se komunisti diskvalificiraju i proglase zločincima budući da su se borili protiv

ustaša, koji su za vrijeme drugog svjetskog rata bili domaća fašistička opcija, a ovi proglose borcima za prave hrvatske interese.

Tako jedan od autora, koji je i sam bio pripadnik tih formacija, piše: „Komunisti u Hrvatskoj i prije i sada bili su protivnici hrvatske države... Hrvatski narod smatra hrvatske boljševike pravim izdajicama koji predstavljaju jednu manjinu, ali opasnu (zbog metoda svoje borbe).“ (Pelikan, 1997. 104.) Isti autor navodi imena ljudi koje su za vrijeme drugog svjetskog rata ubili partizani ili su poginuli kao pripadnici ustaša, domobrana i Wehrmachta proglašavajući ih hrvatskim vojnicima, ali ne navodi nikoga koga su ubile ustaše, domobrani i njemačke jedinice kao ni one koji su poginuli kao partizanski antifašistički borci. U knjizi se dalje opisuju događaji iz Domovinskog rata koji se prikazuju kao nastavak ustaške borbe za hrvatsku državu. Ne bi bio problem da je to neko privatno mišljenje jednog od pripadnika poraženih fašističkih formacija, ali to je knjiga koju je izdalo Gradsko poglavarstvo pa time biva shvaćena kao službeni stav ove gradske vlasti.

Ipak osnovna društvena grupa protiv koje je trebalo homogenizirati hrvatsku naciju je pripala Srbima koji su odmah proglašeni krivcima za sve sadašnje i buduće nedaće hrvatskog naroda. Oni su uglavnom odmah istjerivani s posla, a krenule su i sustavne prijetnje telefonskim pozivima noću, podmetanje eksploziva pod kuće, automobile ili lokale. U pojedinim gradovima kao u Osijeku postojao je poseban sustav za istjerivanje iz stanova uz zaplašivanje i prijetnje, a postojale su i grupe za mučenja i likvidacije. U školama je nastavnicima srpske nacionalnosti zabranjeno da predaju nacionalne predmete (hrvatski i povijest) pa je većina prebačena na rad u knjižnici i na neke druge poslove. Na fakultetima su neki isključivani iz nastave, a pri napredovanju u struci bi im se gubili dokumenti pa su mnogi zbog svoje nacionalnosti bili onemogućeni u normalnom obavljanju poslova svoje struke.

Katarina Kruhonja iz osječkog centra za mir o tome piše: „Suočili smo se s činjenicom da se građani/ke koji su najteže ratne mjesece zajedno s nama provodili u gradu, izbacuju iz svojih domova. Pratili smo situacije onih koji su nam se javljali i pokušavali smo svojom izravnom nazočnošću spriječiti ili odgoditi nasilna istjerivanja iz stanova. Uočili smo obrazac po kome su prava naših sugrađana/ki sustavno kršena i posredstvom državne institucije Vojno stambene komisije i njenog predsjednika, ujedno predsjednika Okružnog suda.“¹

U Osijeku je još osamdesetih godina osnovana grupa koja je svoje djelovanje zasnivala na profašističkim pozicijama. Osnivač te grupa se hvalio kako mu je otac bio vojnik Wehrmachta i da ga je on uključio u Hrvatsko narodno vijeće koje je djelovalo u inozemstvu. Ta grupa se povećavala od 15

¹ Pismo „Glasu Slavonije“ za rubriku Reagiranj 11. 07. 2003.

pa do 50 i više članova i kasnije je bila okosnica HDZ-ea u Osijeku. Od pisanja proustaških letaka i parola do prepada na tadašnju miliciju pa do podmetanja eksploziva pod kuće, automobile i lokale Srba u gradu te sustavnog istjerivanja iz stanova do odvođenja na „razgovore“ i mučenja pa do likvidacije. Za potrebe ovih aktivnosti u listopadu 1990. izuziman je eksploziv iz pojedinih kamenoloma i dijeljen za potrebe HDZ-ea.² Tako je ova politička stranka odmah od početka krenula u terorističko djelovanje, a sve se to događalo i u drugim sredinama.

Otvoreno zagovaranje fašizma u ovoj sredini bilo je vidljivo po ispisivanju kukastih križeva po zidovima, po pjevanju ustaških pjesama, pozdravljanju fašističkim pozdravom, pa čak i oblačenju ustaških uniformi u pojedinim jedinicama Hrvatske vojske. O tome svjedoči general Špegelj koji je prilikom obilaska jedinica u Osijeku početkom studenog 1991. pozvan u crvenu vojarnu na postrojavanje jedinice kojoj je polovica imala propisane maskirne uniforme, a druga polovica crne uniforme s ustaškim znakovima. Bio je zgranut, kaže Špegelj, i naredio je da svi moraju imati propisano vojno znakovlje. (Špegelj, 321-322).

Ratne strahote koje su slijedile, bombardiranje hrvatskih gradova i okupacija velikog dijela teritorija s kojeg je protjerano hrvatsko stanovništvo u očima običnih ljudi su nositelji tih profašističkih aktivnosti pa i počinjenje zločina prema civilnom stanovništvu učinile junacima i zaštitnicima, borcima za nacionalne interese, te „ljudima koji su zaslužni za našu slobodu“ pa su ti ljudi sve ovo vrijeme u strukturama vlasti. To im je omogućilo da nastave sa svojom kriminalnom aktivnošću što je imalo teške društvene posljedice.

Sva ova događanja nemoguće je odvojiti od onoga što se zbivalo u drugim sredinama tadašnje Jugoslavije jer su se nacionalizmi međusobno inspirirali i pothranjivali. Možemo reći da se radilo o jednoj općoj fašizaciji tadašnjeg društva koje je otvoreno srljalo u rat za koji su se izlike s jedne strane tražile u rješavanju srpskog pitanja, a s druge strane u ostvarivanju vjekovnog sna Hrvata o svojoj državi. Posljedice su bile ogroman broj pobijenih i osakaćenih ljudi, te oko milijun onih koji se i nakon tolikih godina ne mogu vratiti svojim kućama. Na jednom skupu nevladinih organizacija svoju priču mi je ispričala jedna učiteljica iz Bosne kojoj su početkom rata odveli muža i više se nikad nije vratio, a nju i dvoje male djece su istjerali iz kuće u koju se i danas ne može vratiti jer je taj koji je to učinio danas predsjednik općine u tom mjestu.

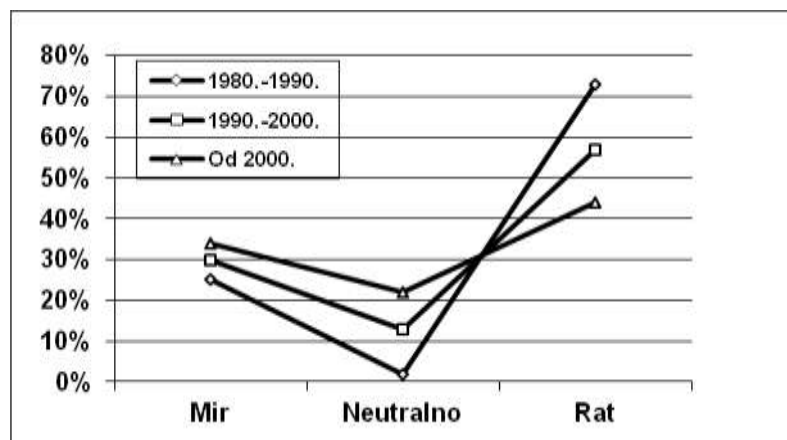
Da se te strukture ne bore za neke opće nacionalne interese pokazalo se u nas velikom pljačkom u privatizaciji koja je imala za cilj pretvoriti Hrvatsku u zemlju s dvjesto bogatih obitelji. Prema nekim podacima danas ih ima oko 260 što znači da je taj cilj ostvaren. Često su to bili ljudi iz krim-miljea koji su do sredstava došli švercom, ali im je i država davala velike kredite koje ovi opet nisu vraćali pa je uništen i bankarski sustav koji je trebalo sanirati. Rezultat je bio masovno slanje radnika u mirovinu (famozno otkupljivanje staža), ali i likvidacije poduzeća i slanje radnika na ulicu. Tako je Osijek kao jedno od najjačih industrijskih središta bivše države ostao tek na nekoliko poslovnih subjekata, ali s velikim brojem nezaposlenih. To se sustavno događalo u svim sredinama. Jedna od radnica Kamenskog iz Zagreba o tome kaže:

"Propast naše industrije počela je još prije 20 godina, s procesom privatizacije. Tada nismo slutili što se sprema, a danas je kasno za spas", kaže Danica Radošević iz 'Kamenskog'. Radošević tumači kakav je efekt imala činjenica da je sve izvedeno pred očima nadležnih institucija. "Pokažu ti da mogu što god žele i na koncu se osjećaš generalno bezvrijedan, nevažan, nesposoban", veli Danica Radošević. <http://danas.net.hr/hrvatska/tekstilna-industrija-stotinu-tisuca-zgazenih-hrvatica>

² Vidi detaljnije u Topić, D./Špišić, D. (1992.) „Slavonska krv – kronologija rata“ str. 244-245.

Simptomatično je da se danas kao nositelji tih profašističkih ideja uglavnom javljaju mladi ljudi što je posljedica odgojno-obrazovnog sustava u kojem se proteklih godina sustavno promovirala ideja kako smo mi dobri, a drugi narodi loši posebno svi naši susjedi, veličalo se ratovanje i tradicionalne patrijarhalne vrijednosti. Iako su hrvatski antifašisti imali vrlo zapaženu ulogu u borbi protiv fašizma u drugom svjetskom ratu ta se uloga ili prešućivala ili je dobivala negativan predznak. Istražujući tekstove u čitankama koje su se koristile u našim školama egzaktno sam ukazivao na te probleme (<http://hrcak.srce.hr/6099>), ali mi godinama te rezultate nisu htjeli objaviti u domaćim časopisima što samo govori kako se sporo i mukotržno mijenjala klima suprotstavljanja takvim tendencijama.

Prema analizi tekstova čitanki za osnovnu školu, koje smo proveli za razdoblje osamdesetih, devedesetih i nakon dvije tisućite godine, dobili smo rezultate (grafikon 1) iz kojih je vidljivo da u svim ovim razdobljima većina tekstova s ratnom tematikom zagovara rat, a manji dio mir. Situacija se postupno mijenja na bolje, ali je još uvijek nepovoljna.

Grafikon 1: Odnos prema ratu i miru u školskim čitankama

Veliku zabunu unosi se među mlade i netočnom interpretacijom povijesnih događaja u čemu se najdalje otišlo stvaranjem mita o Blajburgu. Iako je to bilo mjesto završnih borbi s kvislinškim postrojbama ustašama, četnicima, slovenskim belogardejcima, pripadnicima njemačkog Wehrmachta koji su sa sobom povelili i dio stanovništva, a nisu htjeli položiti oružje iako je rat već bio završio, govori se da je to bila hrvatska vojska. O tome Drago Pilsel piše: „I svećenici i političari koji su nastupali na komemoracijama i bleiburškim misama pokušavaju progurati sliku koja bi trebala prikazati kako su tamo (i na tzv. križnim putovima) pobijena samo čista nevinašca. Najgore zločince i najveću sramotu našega naroda, ustaše, nazivaju hrvatskim vojnicima. Bilo bi vrijeme da stave ruku na srce te da sebi i onim jadnim i obmanutim ljudima konačno kažu istinu. Da se prisjetite kako se dio naroda proglasio arijevskom rasom, dok je ostale proglasio nižom rasom. Kako su doneseni rasni zakoni, kako su ljudi označavani razlomcima, ovisno o postotku arijevske/nearijevske krvi. I kako je svim “nearijevcima” namijenjena smrt. Smrt je bila namijenjena i onima koji su se otišli boriti za slobodu (i goli život). Zašto se ne sjete da su četiri godine hrvatski fašisti/nacisti klali i ubijali nevine ljude u raznim logorima, na prijekim sudovima, zatvorskim mučilištima.“ (<http://tacno.net/uncategorized/nemiri-nesanice-istina-o-bleiburgu-ustase-bi-da-se-partizani-predaju/>). Sve to ne samo da unosi u javnost lažnu sliku o našoj povijesti nego se proglašavajući sve te fašističke formacije hrvatskim, a antifašiste među kojima su hrvatski partizani imali vrlo značajnu ulogu neprijateljskom jugoslavenskom vojskom, Hrvatsku stavlja u red poraženih fašističkih zemalja u drugom svjetskom ratu i tako nanosi velika šteta njenom međunarodnom ugledu.

Hrvatska danas ipak nije fašistička zemlja. Kolikogod su društvene okolnosti bile povoljne za ponovno oživljavanje fašističkih tendencija pokazalo se da ona ima snage da se tome suprotstavi i da se u demokratskom ozračju izbori da te snage budu svedene na razinu koja je više-manje slična i u drugim demokratskim zemljama. Tome su svakako doprinijeli mediji koji su bili otvoreni za rasprave o ovoj problematici, ali je važna i uloga pojedinih nevladinih organizacija koje su snažno djelovale na demokratizaciju društva. Ne možemo a ne naglasiti ulogu europskog okruženja koje je sustavno vršilo pritisak na pravosuđe kako bi se počelo procesuirati kriminalce koji su se u ratnim okolnostima dokopali struktura vlasti. Bio je to vrlo spor i bolan proces koji još i danas traje. Sve se to događa relativno sporo i uvijek nanovo nas iznenade masovni šovinistički ispadi na stadionima, okupljanja ekstremne desnice koja se povremeno događaju, ali ipak se to sve češće u javnosti doživljava kao incident nego li kao normalna pojava.

Prilikom boravka u Švedskoj bio sam prisutan kad se dogodio marš švedske fašističke desnice. Mladi nabildani ljudi u uniformama marširali su ulicama noseći slike svog fašističkog idola. Okupilo ih se stotinjak. Ali je istovremeno organiziran skup protivnika fašizma koji je okupio nekoliko tisuća sudionika. Mogli bismo zaključiti da je tamo shvaćena ona poruka Martina Niemölera da se većina treba suprotstaviti ovom zlu ne čekajući da ono dostigne razmjere u kojem će svi postati njegovim žrtvama. Mislim da se i u Hrvatskoj polako, ali sigurno, događa taj proces.

Citirani izvori:

L. Bognar (2004.) Analiza tekstova u osnovnoškolskim čitankama, Metodički ogledi, br. 1, str.9–27

Pelikan,D. (1997.) Slatina u vjetrovima povijesti, Gradsko poglavarstvo, Slatina.

Pilsel,D. (2013.) Nemiri & Nesanice – Istina o Bleiburgu: ustaše bi da se partizani predaju!
<http://tacno.net/uncategorized/nemiri-nesanice-istina-o-bleiburgu-ustase-bi-da-se-partizani-predaju/> (Dostupno 31.08. 2013.)

Špegelj,M. (2001.) Sjećanja vojnika, Znanje, Zagreb

Topić,D. (1992.) Slavonska krv – kronologija rata, NIP Glas Slavonije, Osijek